

КИЇВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ІНСТИТУТ КУЛЬТУРИ

УДК-76

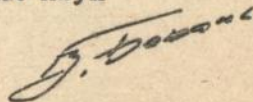
На правах рукопису

БОКАНЬ
ВОЛОДИМИР АНДРІЙОВИЧ

УКРАЇНСЬКА ГРАФІКА ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ
НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНОЇ СВІДОМОСТІ НАРОДУ
(друга половина 1950-х — 1960-і роки)

17.00.01 — теорія і історія культури

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового
ступеня кандидата історичних наук

Київ, 1997

Дисертацією є рукопис

Роботу виконано в Київському державному інституті культури

Науковий керівник — доктор історичних наук,
професор Май Іванович ПАНЧУК

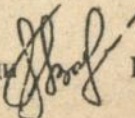
Сфідційні опоненти: 1. Доктор історичних наук, професор
Володимир Федорович ПАНІБУДЬЛАСКА
2. Кандидат мистецтвознавства, доцент
Гліб Миколайович ЮХИМЕЦЬ

Провідна організація — Українська Академія мистецтв

Захист відбудеться "25" вересня 1997 р. о 14 годині
на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 01.34.02 при Київському
державному інституті культури (м.Київ, вул.Щорса, 36)

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Київського дер-
жавного інституту культури (м.Київ, вул.Щорса, 36)

Анотатореферат розісланий "06" серпня 1997 р.

Вчений секретар спеціалізованої ради Г.М.ЗАГАДАРЧУК

Актуальність дослідження. Сьогодні, коли посилюється тенденція переосмислення соціально-історичних, національних, моральних та гуманістичних цінностей, які мав український народ, суспільство та науковці активно працюють над моделями визначення шляхів переорієнтації розуміння та сприйняття національного чинника в історичному процесі, культурі, мистецтві, ролі особистості у формуванні громадської думки. У 1960-і роки загальнокультурна ситуація в Україні зумовила зростання національної свідомості, становлення її відбувалося впродовж 1950 — 1960-х років. Вагомий внесок на цій ниві зробили художники-графіки. У своїх творах вони доносять до широкого загалу творця історії — людину, її діяльність, показують місце, роль і значення особистості й народу в історичному процесі. Віддаючи належне конструктивності й виваженості науки, поки що недостатньо враховується емоційний вплив мистецтва на суспільство. Розглядають переважно “активні” форми впливу — театр, кіно, телебачення, літературу, а от образотворче мистецтво, зокрема графіка, як один із наймобільніших різновидів, залишилось поза увагою більшості дослідників. Принагідно зауважити, що графіка завдяки своїй специфіці здатна оперативно відгукуватись на актуальні проблеми, що хвилюють суспільство. Отже, поєднання конструктивного наукового дослідження та емоційного чинника відображення світу митцями може дати ціліснішу картину суспільного процесу. Впродовж свого розвитку український народ, як і інші, виробив графічну мову, притаманну тільки йому, яку легко пізнати, знайомлячись з пам’ятками; в мистецтвознавчій літературі є термін “твори української школи графіки”.

Безнаціонального мистецтва не існує взагалі, образи героїв свого народу, рідної природи вже національні. Спроба створити інтернаціональну “культуру радянського народу” зустріла прямий і опосередкований опір у митців, особливо це було відчутно у 1960-і роки в республіках Прибалтики, Кавказу, а також в Україні. В цей час, в

Україні утвердилась і почала функціонувати школа українського мистецтва. Першопрохідцями в цьому процесі стали художники-графіки, особливо молодшого покоління, вони визначили на ціле десятиріччя не лише коло тем і образів, а й суто формальні ознаки, які базувалися на кращих досягненнях української гравюри XVII — XVIII століть та провідних майстрів графіки початку XX століття. Це стало прогресивним явищем, оскільки воно дало можливість зберегти і примножити історико-культурну пам'ять свого народу, формувало ґрунт для свідомого сприйняття себе як самодостатньої етнічної одиниці в історичному процесі.

Твори мистецтва є документом часу, незважаючи на ідеологічний прес художники прямо й опосередковано доносили національну ідею до глядача як через станкові серії, в яких розповідалось про набутки українського народу, так і через ілюстративні цикли до творів українських письменників. Ці роботи були своєрідним візуальним підручником історії України.

Ураховуючи значну ідейно-виховну силу творів графіки, доцільно простежити тенденції формування та розвитку української національної школи графічного мистецтва кінця 1950-х — 1960-х років. У ній виробився самодостатній рівень якості, що поставив її в один ряд із провідними графічними осередками Європи (про що свідчить фаховий аналіз), а за змістом, оскільки домінуючою була національна тематика, в громадсько-політичному житті утверджувалася громадянська позиція; вона реалізувалася у висвітленні найважливіших моментів вітчизняної історії.

Критичний огляд фахової літератури з поставленої проблеми засвідчує, що в ній переважають тенденції висвітлення головно вузько-професійних питань, соціальні аспекти розглядаються побіжно, а національні питання висвітлюються в моделях, декларованих партійними документами правлячої Комуністичної партії. Тому в працях мистецтвознавців та теоретиків культури ці напрямки обходилися

мовчанкою, або декларувалися на рівні гасел — любити рідну землю, працю, свій народ; у більшості випадків це були дидактичні вставки, не завжди логічно ув'язані з візуальними рядами самих графічних творів, про які йшлося.

Ступінь наукової розробки проблеми. Спеціальних праць з досліджуваного питання у науковій літературі майже немає. Щоправда, окремі моменти знаходили відбиття в загальних джерелах.

Досвід виховної діяльності партії був провідною темою у філософів, політологів, істориків, культурологів, але переважна більшість їх зосереджувала свою увагу на загальноестетичних проблемах, а графіка, її роль і значення, мобільність, оперативність та вплив на формування особистості не розглядалися взагалі.

Загальноестетичні проблеми розвитку культурного процесу в контексті загальнополітичних розглядалися в працях Г.Гачева, Є.Леонтєвої, А.Луначарського, В.Ванслова, П.Гайзенка, Ю.Давидова, А.Зися, А.Лосева, Ю.Борева, А.Банфі, Ю.Афанасьєв, С.Безклубенка, В.Пазенка та ін. На жаль, у цих працях автори йшли за офіційними партійними документами, які були обов'язковими для всіх, критичні зауваження щодо них виключалися.

Автори радянського періоду, коли торкалися національного питання, національних особливостей, у першу чергу зверталися або апелювали до етнографізму чи історії, принаймні не менше, ніж 150 і більше років тому, виключаючи при цьому "гарячі" сторінки відносин з Росією або тих, які виступали всупереч офіційній історіографії.

Особливої уваги заслуговують праці філософів, істориків, культурологів, мистецтвознавців, котрі, вивчаючи закономірності формування й розвитку художніх культур, наголошували на ролі і значенні та місці мистецтв у виробленні моделі світогляду, утвердженні позитивних моральних рис, вихованні патріотизму, усвідомленості самодостатності свого народу. Це, до певної міри, стало передумовою

формування національної свідомості та ідеї незалежності України. Цим темам були присвячені роботи та монографії В.Арутюняна, С.Безклубенка, Ю.Борєва, К.Шудрі, А.Єремєєва, В.Кудіна, А.Кукаркіна, О.Петрової, І.Фармана, Г.Смирнова, Т.Шпакова.

Фахова література з питань образотворчого мистецтва, зокрема графіки, переважно була інформативно-мистецтвознавчого характеру з визначено усталеною моделлю: біографічні відомості про художника, фаховий аналіз його творів, констатація належності до певної мистецької школи і лише в окремих випадках, по дотичній, порушувалося питання формуючого аспекту чи національної спрямованості в творчості. Багатий емпіричний матеріал, зібраний по окремих напрямках в українських мистецтвознавців І.Врони, Ю.Асєєва, В.Касіяна, П.Білецького, І.Верби, Ю.Турченка, Л.Сак, Л.Владича, П.Говді, Ю.Белічка, А.В'юника, Б.Лобановського та ін., на базі якого можна провести узагальнення досліджуваного періоду.

Отже, короткий історіографічний аналіз проблеми, що розглядається, дає можливість зробити певні висновки. Дослідники, провівши значну роботу з висвітлення концепції принципів і методів виховання народних мас, зокрема засобами мистецтва, розглядали їх у загальнику або звертали увагу лише на "активні" форми, обходили роль і значення графічних мистецтв; ця проблема не стала також предметом спеціального дослідження у мистецтвознавців. Українські історики культури рідко або побіжно освітлювали графіку та її вплив на формування суспільно-політичних, громадянських та національних поглядів широкого загалу, зовсім не торкалися питань формування свідомого ставлення до створення й побудови держави Україна, не дивлячись на те, що тема ця проходила як стрижнева у працях українських художників 1960-х років.

Варто наголосити, що праці, опубліковані за радянського часу, мали особливості, притаманні цьому періоду. Історико-партійні дослідження, які дисертант використав у роботі, хибували догматизмом,

однобічністю, тенденційністю і певною мірою прикрашуванням дійсності. Уникаючи об'єктивної позиції висвітлення життя, вони зосереджували увагу на пропагандистських завданнях, партійні ж документи КПРС в них доводились як істина в останній інстанції.

Праці мистецтвознавців, в яких порушувалися питання ідеологічного забезпечення, мали т. ж вади. Проте як на позитивному, доречно наголосити на тому, що вони доносили до читача, глядача інформацію про кращі досягнення українських художників, прищеплювали повагу до творчості митця, його праць, уводили в інформаційний обіг їх творчі здобутки як досягнення загальнонародських, так і національних цінностей.

Об'єктом дисертаційного дослідження обрано один із найоперативніших і наймобільніших різновидів образотворчого мистецтва — мистецтво графіки.

Увагу зосереджено на станковій графіці, оскільки в 1960-і роки програмні твори української тематики, викс іані художниками В.Касіяном, М.Дерегусом, О.Кульчицькою, В.Мироненком, Г.Якутовичем, О.Данченком, О.Фіщенком та ін., визначили тенденцію становлення й утвердження жанру, національної тематики в ньому. Аналізуються твори книжкової графіки — ілюстрації до книг письменників-класиків української літератури. Оформлення видань, виконане Є.Адамовичем, А.Базилевичем, С.Якутовичем, О.Данченком, А.Пономаренком, В.Юрчишиним та ін., визначило кращі досягнення української школи книжкового мистецтва, яка утвердилась у країні і дістала визнання поза її межами.

У цей період в Україні були добрі умови для розвитку графічного мистецтва, “відлига” зробила свою справу, цьому сприяли також ювілейні заходи, присвячені Т.Шевченкові, І.Котляревському, Лесі Українці, 50-річчю Жовтневої революції, 50-річчю ВЛКСМ. До всіх цих дат проводилися художні виставки на обласному, республіканському та союзному рівнях. Потужно запрашували українські видав-

ництва, що наочно видно з наведеної таблиці, і до кожного видання докладено працю художника книги.

Випуск книжкової продукції в Україні

Роки	1940	1950	1960	1970
Кількість книг та брошур	4836	4136	7889	8133
Тираж (тис. прим.)	51370	77649	113109	121506

Відбулася зміна поколінь, до творчої роботи прийшла генерація митців, котрі свідомо проводили українську ідею в життя своїми творами, виконаними в кращих традиціях реалістичного мистецтва.

Предметом цього дослідження стали твори станкової та книжкової графіки українських художників кінця 1950-х — 1960-х років та їхній вплив на формування національно-культурної свідомості українського народу.

У них художники-графіки висвітлили славетні сторінки української історії, розкрили соціально-політичні проблеми боротьби українського народу за свою незалежність, а ілюстративні цикли до прози та поезії Т.Шевченка, І.Котляревського, І.Франка, Лесі Українки, О.Кобилянської, В.Стефаника та ін. поглиблювали розуміння їхніх творів, що впливало на формування національної свідомості особистості, особливо молоді.

Хронологічні рамки дослідження визначаються серединою 1950-х — 1960-ми роками, періодом, за час якого визначилися напрямки, відбулося становлення й формування української націо-

нальної школи станкового та книжкового мистецтва графіки. Українська графіка 1960-х років ще не була позначена пошуками: суго формальних рішень, тому ідеологічний прес тут був значно слабший, ніж в літературі, театрі, кіно. Засторога була лишень одна: щоб не було “абстракціонізму”.

Враховуючи велику виховну роль графічного мистецтва, автор поставив мету дослідити, як творчість українських художників-графіків та створені ними роботи, присвячені найважливішим сторінкам історії України та її народу, вплинули на формування свідомості народу.

В одній роботі, безперечно, не можна у повному обсязі розглянути всі аспекти розвитку проблеми. Перед дисертантом стояло завдання висвітлити стан розвитку станкової графіки та оформлення художньої літератури, не торкаючись дитячої та інших різновидів, оскільки це тема окремого дослідження.

Ця мета визначила розв'язання таких завдань:

- дати аналіз й оцінку стану розробки обраної теми попередниками;
- зосередити увагу на вивченні позитивного досвіду, важливого не тільки для історії, а й для практики сьогодення;
- розглянути теоретичні й практичні засади формування і становлення української школи графіки періоду 1960-х років;
- проаналізувати тематику творів, коло провідних художників, котрі працювали в цей час, їх вплив на загальний розвиток графічного мистецтва в Україні;
- вивчити й узагальнити широке коло матеріалів, присвячених художнім виставкам, зокрема, розділам графіки, ілюстрованим виданням досліджуваного періоду;
- простежити втілення художниками національної теми в творах станкової та книжкової графіки;
- підвести підсумок вивченої проблеми і визначити перспективи подальшої її розробки.

Теоретичні засади дослідження. Теоретичною і методологічною базою для написання дисертації стали праці українських і зарубіжних науковців та мистецтвознавців, а також досягнення української історичної та мистецтвознавчої школи, які набули особливого розвитку за два останні десятиріччя. При розв'язанні поставлених завдань автор керувався принципами об'єктивності та історизму, реалістичними засадами, вироєними художниками Т.Шевченком, М.Пимоненком, С.Васильківським, П.Левченком, О.Мурашком, В.Кричевським, Л.Касіяном, М.Дерегусом, художніми критиками П.Білецьким, В.Ляховим, Л.Сак, Л.Владичем та ін., а також науковими моделями, розробленими В.Вернадським, П.Флоренським, Ф.Лосевим, С.Сидоровим, О.Чегодаєвим, Л.Гумільовим та іншими визначними вченими, котрі розглядали творчі мистецькі процеси.

Узято до уваги дослідження сучасників — Б.Олійника, І.Дзюби, С.Безклубенка, А.Камінського та ін., які вийшли друком за останні роки і хоча б побіжно торкалися проблеми, що розглядається в дисертації.

Джерельну базу дослідження становили насамперед твори станкової та книжкової графіки художників України, які експонувалися на художніх виставках, а також ілюстровані книги видавництва України вказаного періоду. Всі виставки, які експоновані в Києві та Москві, автором були переглянуті особисто.

У процесі роботи над дисертацією було вивчено матеріали Міністерства культури України, Спілки художників України та інших органів, що стосувалися тематичного формування майбутніх виставок.

Головною джерельною базою стали книжкові зібрання Національної бібліотеки України ім.В.І.Вернадського, Державної історичної бібліотеки України, Київської центральної бібліотеки мистецтв, матеріали Національного музею історії України, Державного музею українського образотворчого мистецтва, Музею книги і друкарства

України, Музею літератури України, обласних художніх музеїв, приватних збірок та архіву автора.

На сьогодні в Україні не існує цілісного зібрання творів графіки, вони розпорошені по різних колекціях, без урахування жанрових особливостей, зберігаються переважно або за персоналіями, або за тематикою. Це суттєво утруднювало пошук матеріалів для найповнішої картини розвитку як станкової, так і книжкової графіки.

Важливою базою інформації були каталоги виставок, які експонувалися в цей період, адже в них зафіксовані повні дані про те, хто з художників і якими творами брав участь у них, вивчені також каталоги персональних і групових виставок художників-графіків як в Україні, так і за її кордонами. Враховувалась участь у міжнародних виставках, каталоги яких побачили світ. Ці дані є документом часу і роботи художника.

Певні матеріали з теми дослідження знаходимо в періодичних виданнях України і Радянського Союзу: жур.налах "Мистецтво", "Україна", "Ранок", "Дніпро", "Знання та праця", "Творчество", "Декоративное искусство", "Художник" та газетах, але ці публікації мали інформативно-публіцистичний характер і лише вказують на популярність графічних робіт, їх тематику, творчу активність того чи того майстра.

Велику допомогу у проведенні дослідження надали бесіди з художниками аналізованих та експонованих творів, а також вивчення підготовчого матеріалу у майстернях, редакціях видавництв, Будинках творчості.

Наукова новизна дисертації полягає в тому, що вона є першою спробою комплексного історичного дослідження, в якому на ґрунті аналізу особисто переглянутих та проаналізованих творів станкової та книжкової графіки українських художників з урахуванням критичних зауважень попередників, опублікованих у спеціальній літературі та періодиці, вперше зроблено історичний аналіз творів графіки, пока-

зано, як вони впливали на формування суспільної свідомості українського народу.

У дослідженні проблема вперше аналізується з позиції розбудови незалежної Української держави. Намагаючись дати об'єктивний аналіз творам графічного мистецтва, дисертант керувався критеріями мистецької оцінки відповідно до вироблених людством моральних цінностей. У роботі проаналізовано формування національної тематики української школи як станкового, так і книжкового графічного мистецтва, утвердження його у мистецькому світі.

У джерелознавчому плані новизна дослідження полягає в тому, що системно проаналізовано інформативний блок, який до того був розпорошений по різних першоджерелах, дано характеристику джерел з досліджуваної проблеми, висловлено критичну думку про низку фактів розвитку графічного мистецтва.

Науково-практична значущість результатів дослідження полягає в тому, що обґрунтована в ньому концепція, здобутий фактичний матеріал, висновки та узагальнення можуть знадобитися при написанні розгорнутої історії українського образотворчого мистецтва, надати практичну допомогу викладачам вузів та інших спеціальних навчальних закладів, працівникам культури та мистецтва.

Апробація дослідження. Головні положення дисертації знайшли своє висвітлення в публікаціях автора, творчих роботах, які неодноразово експонувалися на виставках у 1960-і роки, доповідях на науково-практичних конференціях, а також при читанні курсу "Історія культури України" в Київському державному інституті культури, Міжрегіональній академії управління персоналом, семінарах для викладачів з курсів "Історія культури України", "Історія мистецтва України", "Народознавство".

Е. захист виносяться такі положення:

1. Освоївши та акумулювавши кращі досягнення у графічному мистецтві, вироблені провідними художниками-педагогами старшого

покоління В.Касіяном, М.Дерегусом, І.Плецинським та ін., випускники повоєнного часу у 1950 — 1960-і роки багато зробили для становлення української реалістичної школи графіки. Твори, виконані митцями-шестидесятниками, орієнтовані на національну тематику, зумовили зміни в загальнокультурній ситуації, що дало поштовх і стало дієвим чинником зростання національної свідомості народу України.

2. Утвердження української тематики, висвітлення її у творах станкової та книжкової графіки, високий рівень професійної майстерності вивели художників-графіків України у ряди провідних митців не тільки в СРСР, а й міжнародного рівня, про що свідчить їх участь та одержані нагороди на численних виставках. Значна кількість графічних робіт стала загальнонаціональною цінністю.

3. Вищі рівні реалістичної школи графіки, орієнтовані на національну тематику, утвердили її в творчому процесі як станкової, так і книжкової графіки. Щира й образна мова робіт художників несла українському народові високі гуманістичні ідеї, які базувалися на розумінні національної гідності, висвітлювали кращі сторінки історії України, закликали народ до самоутвердження. Таким чином, у суспільстві прямо і опосередковано відбувався процес формування національно-культурної свідомості народу України.

4. Активний і дієздатний розвиток графічних мистецтв в Україні зростатиме за наявності належної правової та соціально-економічної бази, пропаганди і здорового протекціонізму української реалістичної школи графіки, видання періодичного органу графічних мистецтв, створення музею української графіки як методичного та методологічного центру пропаганди творів і творчого доробку художників-графіків України.

Структура дисертації підпорядкована логіці дослідження, його предмету, меті і завданням. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури й додатків.

Основний зміст роботи

У вступі обґрунтовано актуальність теми, визначено хронологічні рамки мету й головні завдання дослідження, проаналізовано стан наукової розробки й джерельної бази, наукову новизну й практичне значення роботи.

У першому розділі — “Історичний аналіз розвитку графічного мистецтва у 1950 — 1960-і роки в Україні” — проаналізовано стан мистецької школи, зокрема графічної, її становлення в повоєнний час, забезпечення кадровим потенціалом художників-графіків в Україні.

Подано історіографічний аналіз як суспільствознавчої, так і фахової мистецтвознавчої літератури з проблеми, що розглядається. Визначено тенденції формування і втілення в творчий процес національної тематики. Проаналізовано літературу вітчизняних і зарубіжних авторів: Ю.Афанасьєва, Ю.Арутюняна, С.Безклубенка, А.Банфі, В.Ван-слова, А.Кукаркіна, І.Кураса, А.Лосєва, М.Панчука, Т.Шпакова, П.Говді, П.Білецького, Ю.Белічка, І.Верби, Л.Владича, В.Касіяна, Б.Лобановського, Л.Сак, Ю.Турченка, А.Шпакова, К.Шонк-Русича та інших, котрі вивчали та висвітлювали творчість українських художників-графіків.

Автор показує розвиток і поширення української національної ідеї, зростання в кінці 1950-х — 1960-х роках інтересу до історії свого краю, його народу — важливого чинника в процесі формування національної свідомості. Першими тут торували шлях художники-графіки, їх творчий наробок мав важливе значення для пробудження національних почуттів у населення України.

У другому розділі — “Станкова графіка в Україні кінця 1950-х — 1960-х років” — проаналізовано стан, головні напрямки й форми, які були притаманні станковій графіці 1950 — 1960-х років та її вплив на формування національної свідомості українського народу.

Друга половина 1950-х років стала переламним етапом у загальному

розвитку українського образотворчого мистецтва, зокрема графіки, як станкової, так і книжкової. XX з'їзд КПРС відкрив епоху "політичного потеплення", що й позначилося на всіх ланках суспільного життя. Ювілейна художня виставка 1957 року засвідчила це, до її експозиції вперше було включено роботи, які свіжо та неупереджено висвітлювали національну тематику. Це твори "Урожай" С.Кириченка і Н.Клейн, "Вечір на Дніпрі" Д.Шавикіна, "Хазяїн Верховини" В.Борисенка, "Ланкова" В.Клокова, "Бокораш" В.Зноби. З темами, присвяченими Україні, виступили художники-графіки М.Дерегус, В.Мироненко, О.Кульчицька, В.Касіян та молодь — Г.Якутович, О.Данченко, С.Адамович.

Колективи митців розширюються, і не лише в традиційних центрах — Києві, Харкові, Львові, а й в обласних, що пожвавило художнє життя республіки.

Відбулися зміни в образно-стильовому збагаченні всіх різновидів і жанрів мистецтв. Спирання на кращі традиції реалістичного бачення та закладені в ньому можливості висвітлення образу героя, опанування кращими набутками старшого покоління митців та народної творчості привели українських художників до формування та усталення української школи образотворчого мистецтва, зокрема мистецтва станкової та книжкової графіки.

У станковій графіці провідними стають естампні техніки: ліногравюра, офорт, ксилографія, автолітографія. Інтерес до них не був випадковим, його диктували проблеми, які ставила громадськість і час. Демократизм естампа зумовив його популярність серед широкого загалу.

Кінець 1950-х — початок 1960-х років характерний розквітом національної тематики в українській графіці. Твори, особливо молодих художників, набувають великого соціального звучання, стають глибокозмістовними, широко відображають життя не ючу. Художники на базі ґрунтовного вивчення природи впритул підійшли до

людини, висвітлюючи її внутрішній світ. Героєм робіт стає український народ, його земля, мала батьківщина митця як уособлення всієї України.

В українській графіці міцно утвердилася тенденція працювати серіями, оскільки в них найповніше можна розкрити тему. Стало помітним поєднання станкового аркуша та ілюстрації, тобто виконання серій станкових творів за літературними мотивами.

У 1960-і роки сформувалася українська національна школа графіки, яка вагомо заявила про себе не лише на рідних теренах, а й поза їх межами, про що свідчать численні виставки робіт українських художників-графіків.

Помітний внесок зробили митці старшого покоління: М.Дерегус, С.Беседін, В.Касіян, О.Кульчицька, Й.Дайц, М.Пашенко, О.Постель, М.Фрадкін та інші. Їхня творчість, громадянська позиція та національна свідомість були взірцем для молоді.

Провідними в творчості українських графіків стають пейзажні мотиви. Індустріальні теми розробляє О.Пашенко, цій же темі та темі ліричного пейзажу присвячують свій доробок М.Глущенко, Г.Космачов, П.Куценко, В.Литвиненко, В.Мироненко, М.Старовойт та інші. В їхніх роботах ми бачимо Україну від Карпат до Донецького краю в усьому розмаїтті.

На початку 1960-х років в українську графіку приходять значне поповнення молодих художників — випускників художніх інститутів України, котрі визначили стан української національної школи не тільки за формою, а й за змістом. Цьому передували серйозна фахова підготовка, вивчення природи, прискіпливий інтерес до історії України, класичної спадщини свого народу, а також історії світового мистецтва. Вони вагомо доповнили творчий доробок старшого покоління і накреслили новітні шляхи розвитку. Серед лідерів, котрі очолили цей напрямок, були художники А.Базилевич, Г.Гавриленко, О.Губарев, В.Голованов, О.Данченко, В.Куткін, Н.Лопухова, В.Полтавець,

Г.Польовий, Ю.Северин, О.Фіщенко, В.Чорнуха, В.Якубич, Г.Якутович Вони підготували й ввели в мистецьке життя наступне покоління кінця 1960-х років — В.Боканя, Ю.Логвина, В.Лопату, В.Мельничерка, В.Перевальського, А.Рибачук, В.Ульянову, В.Чебаника, А.Чебікіна та інших.

Загальний професійний рівень української графіки в порівнянні з 1950-ми роками зріс, митці повною мірою оволоділи матеріалами, в окремих випадках “віртуозність” виконання почала превалювати над змістом. У кінці 1960-х років почали з’являтися роботи, де формальні пошуки стали самоціллю. Будь-яка техніка є сучасною залежно від того, який задум вкладає художник у свою роботу; не техніка як така визначає сучасність, а громадянська позиція митця.

Кращі здобутки станкової графіки провідних художників 1960-х років утвердили українську тематику. Ці роботи справили значний вплив на широкий загал. Експоновані на численних виставках, опубліковані в періодичних виданнях, тиражовані в естампних майстернях, вони доходили до масового споживача, і це стало одним із чинників формування свідомого ставлення до своєї історії, потягу до свободи й незалежності України, візуальним підручником історії свого народу.

У третьому розділі — “Книжкова графіка кінця 1950-х — 1960-х років в Україні” — зроблено аналіз стану мистецького оформлення книги. Увагу зосереджено на ілюстративних циклах до творів художньої літератури, оскільки в них яскраво прослідковується тенденція втілення національної ідеї та її вплив на громадську думку, а також на формування національної свідомості.

В оформленні української книги в 1960-і роки утвердилися сучасні новаторські тенденції, було подолано сірість однотипних ледеринових обкладинок, почалися пошуки образного, виправданого за змістом оформлення, зверталася увага на графічну мову шрифтів, національну орнаментику, виразність малюнка, синтез усіх елементів книги. З видань зникли одноманітні рисунки, виконані в однотипній тоновій

манері, на зміну їм прийшли різноманітні графічні техніки: ксилографія, ліногравюра, офорт, які збагатили книгу притаманними їм зображальними засобами. З обігу книжкового оформлення почав зникати поверховий натуралізм, натомість приходять малюнки, позначені високою професійною культурою, пошуками образів героїв, належного розкриття ідеї книги.

Виробилася модель власного стилю оформлення книжкових видань, тобто створилася національна українська школа книжкової графіки, зросла роль майстра, митця книги як самодостатньої особистості.

Розробляються і вводяться в практичний обіг методики специфічного оформлення видань — прози, поезії, дитячої літератури з урахуванням жанрових особливостей та профілю. Як наслідок, стало менше огріхів та недоробок, а це засвідчує зростання фахової підготовки художніх та технічних редакторів видавництва України, їх творчого підходу до кожного видання.

Оформлення книги розглядається як єдиний художньо-поліграфічний процес, в якому поєднується оригінальність композиційного вирішення всіх елементів: обкладинки, титула, спусків, набірних шпальт, вихідних даних тощо. Художники активно вводять у мистецьку практику декоративне орнаментально-шрифтове оздоблення з урахуванням національних мотивів, що надавало виданням привабливості, підкреслювало загальний поетичний лад та культуру видавця.

У мистецький процес оформлення та ілюстрування книги приходять молоді художники, котрі поєднали кращі традиції української графіки, сміливі експерименти в пошуках форми і змісту творів, новітніх зображальних засобів. Вони, опанувавши історичну спадщину та перейнявши досвід старшого покоління, визначили напрямок і подальший розвиток школи української книжкової графіки, створили міцний дієздатний колектив, який зміг акумулювати кращий досвід попередників і передати його наступному поколінню, яке прийшло

до творчої праці в кінці 1960-х років, активно трудилося у 1970-і й наступні роки.

Глибокий інтерес до змісту книги, шанобливе ставлення до автора літературного твору, багаті художні прийоми, бездоганне володіння графічними техніками надало можливості розкрити в ілюстраціях ідейно-соціальне спрямування, психологію героїв, національні особливості. Найпомітніший внесок тут зробили С.Адамович, А.Базилевич, О.Данченко, В.Куткін, Н.Лопухова, В.Перевальський, А.Понмаренко, І.Хотінок, В.Чebаник, В.Юрчишин, Г.Якутович та інші. Вони виявили власне бачення оформлення української книги, національної за формою та змістом, визначили моделі розвитку на 15 — 20 років уперед. Спираючися на кращі традиції реалістичного мистецтва, вони збагатили українську книжкову графіку правдивою і широкою художньою мовою, сформуvalи національно орієнтовану мистецьку школу оформлення книги, що й визначило високий рівень її розвитку в цей період.

Тісно пов'язана з ідеями та змістом літературного твору книжкова графіка має великий вплив на читача-глядача, вона формує його ідейно-естетичні погляди, її демократизм визначає провідне місце в історії розвитку українського образотворчого мистецтва. Сила та самобутність її полягає в тому, що вона несла українському народові високі гуманістичні ідеї, які базувалися на національній гордості та свідомості народу України.

Десятиріччя 1960-х засвідчило, що в Україні створилася національна школа станкової та книжкової графіки, вирости і сформувалися митці, здатні вирішувати творчі завдання висшого мистецького та громадянського рівня. Вони утвердили самодостатність української графіки, її широке визнання не тільки на вітчизняних, а й на всесоюзних та міжнародних виставках, де їхні роботи одержували почесні нагороди вищих рівнів.

У висновках, що випливають з аналізу джерельного матеріалу,

підкреслено, що в кінці 1950-х — 1960-х роках в Україні сформувалася національна школа станкової та книжкової графіки. Митці в своїх творах розкривали теми утвердження національної свідомості народу. Висуваючи й обстоюючи українську національну ідею, художники-графіки прагнули викликати в людей почуття гордості за Україну, її героїчне минуле, наслідувати славу предків, указували шлях до незалежності.

Роботи, експоновані на виставках, тиражовані в естампних майстернях, ілюстрації в книгах розходилися по всій Україні і знаходили свого глядача, виконуючи при цьому естетичну й формуючу функцію. Отже, твори графіки стали одним із чинників формування національно-культурної свідомості українського народу.

Разом із тим варто відзначити, що незважаючи на велику роботу по створенню та утвердженню української графічної школи станкового та книжкового мистецтва, ці досягнення не стали явищем масовим, як, наприклад, в Італії, Японії та інших країнах, — це було досягненням лише елітної групи професійних художників. Не було навіть зроблено спроби ввести гравюру в практику самодіяльних художників, у програми загальноосвітніх шкіл. Не було видано жодного посібника з техніки графічних мистецтв, на виставки допускалися лише роботи художників-професіоналів. Натомість в Україні не існувало жодного спеціального видання з графіки, не було асоціації чи об'єднання художників-графіків, любителів гравюри. Секції графіки, що функціювали при Спілці художників, об'єднували в своїх рядах лише членів Спілки, інші художники, а тим паче самодіяльні, були поза їх увагою, що різко зменшувало надходження свіжого поповнення.

Цехова замкнутість професійних художників-графіків дедалі більше відривала їх від реалій життя. Це спричинювало інтерес до формальних пошуків, які невдовзі переросли у формалізм та абстракціонізм. Не останнім чинником у зниженні рівня національної реалістичної школи графіки в 1980-і роки й пізніше стали періодичні

видання, що почали надходити з-за кордону, в яких пропагувалися твори абстрактного мистецтва як вищі елітні досягнення. Їх беззмістовність, зовнішні ефекти, оригінальність техніки, легкість виконання почали приваблювати молодих художників, котрі у 1980-і роки стали віддавати данину цьому напрямкові.

Для розвитку наймобільнішого, оперативного, прогресивного й демократичного різновиду мистецтва — графіки — в незалежній Україні вважаємо за доречне Міністерству культури і мистецтв України, Спільці художників України на державному рівні розробити пакет нормативних актів, в яких передбачити такі позиції:

- утвердження самоцінності графічного мистецтва як вираження життя українського народу;

- створення правової та соціально-економічної підтримки творчих об'єднань, асоціацій, клубів графіків;

- забезпечувати можливості виявлення засобами графіки творчого потенціалу у широких масах народу України;

- пропагувати здоровий протекціонізм щодо кращих досягнень української реалістичної школи графіки;

- відновити практику проведення виставок графіки, усунувши при цьому цехові обмеження.

Міністерству культури і мистецтв України, Міністерству інформації України, Укртелерадіокомпанії, Спільці художників України на часі розглянути й вирішити такі питання:

- про створення періодичного видання, яке б висвітлювало проблеми розвитку графічних мистецтв в Україні;

- утворити механізм запобігання тому, щоб диктат чи “підтримка” спонсора не стали способом маніпулювання графічним мистецтвом;

- створити музей українського графічного мистецтва, який став би методичним центром пропаганди творів і творчого доробку художників-графіків України.

Міністерству освіти України розробити і ввести курс графічних

мистецтв у загальноосвітніх школах, а також готувати вчителів графічних мистецтв у педагогічних університетах та інститутах, розробивши при цьому відповідні плани й програми.

**Основні положення дисертації
викладені в публікаціях автора:**

1. Різьбяр до комсомольського ювілею. // Знання та праця. — 1968. — №1. — С.6 — 7.
2. З виставки дитячої книги. // Початкова школа. — 1978. — №3. — С.95 — 96.
3. Художники — дітям. // Початкова школа. — 1979. — №4. — С.79 — 80.
4. Історія культури України. Монографія (у спіавт.) 1993 — 1994. — Ч.І. — С.1 — 112; ч.ІІ. — С.1 — 96.
5. Звідки ми, хто ми... // Український світ. — 1994. — №3 — 4. — С.39.
6. Українська станкова графіка шестидесятиників у ХХ столітті. К., 1996. — С.1 — 60.
7. Українська графіка 1960 — 1970 рр. Монографія. К., 1997. — С.1 — 160.

Бокань В.А. Украинская графика как фактор формирования национально-культурного сознания народа (вторая половина 1950 — 1960 годы).

Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 17.00.01 — теория и история культуры. Киевский государственный институт культуры. Киев, 1997 г.

В диссертации рассматриваются основные направления многогранной деятельности украинских художников-графиков, влияние их произведений в период конца 1950-х — 1960-х годов на формирование национально-культурного сознания украинского народа. Установлено, что украинская графика — станковая и книжная, — отражая национальные особенности украинского народа, была своеобразным, незаангажированным учебником истории Украины, что способствовало повышению самосознания народа, возрождению и развитию национальной культуры.

Ключові слова: українська графіка, національно-культурна свідомість українського народу.

Вокан V.A. The Ukrainian drawing as a faktor of formation of national and cultural consciousness of the people (the second half of 1950 — 1960).

The thesis of a master's degree of historical sciences in the speciality 17.00.01 — The theory and history of the culture. Kiev State Institute of Culture, Kiev, 1997.

The main directions the activity of the Ukrainian pencil artists, influence of their works on the formation of national and cultural consciousness of the Ukrainian people during 1950 — 1960 are considered in the thesis. It was established that Ukrainian drawing reflected the national features of the Ukrainian people. Therefore it was original independent history-book of Ukraine. That promoted increasing or self-awareness of the people, revival and development of national culture.

433622

AB 38.280